

מבט על, גיליון 467, 17 בספטמבר 2013

**ההסכם לפירוק הנשק הכימי בסוריה: תפור היטב עם פער מוסרי
המערכה הראשונה – מנצחים בלבד?**

עמוס ידלין

ההסכם בנושא הנשק הכימי בסוריה, שהושג בין מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי ושר החוץ הרוסי, סרגיי לברוב, כפי שפורסם ב(מוצא) יום הכיפורים, נתפר היטב. נראה שהאמריקאים היו נחרצים להגיע להסכם רק אם יעמוד בקריטריונים נוקשים בכל הסוגיות המהותיות לפירוק סוריה מנשק הכימי.

1. תכליתו של ההסכם הוא חיסולה המוחלט של היכולת הכימית הסורית על כל מרכיביה: חומרים, ראשי קרב דו-שימושיים, מתקני הייצור, אתרי האחסנה והיחידות המפעילות.
2. למימוש התהליך נקבע לוח זמנים קצר ונוקשה. הוקצו – שבוע לדיווח, חודש וחצי לנוכחות הפקחים ולביקורת באתרים, ותשעה ירחים לסיומו של תהליך הפירוק.
3. ההחלטה אמורה לקבל גיבוי בהחלטת מועצת הביטחון (אכן, עם אפשרות לווטו רוסי בהמשך...), כולל פעולה על סמך "פרק שבע" של מגילת האו"ם – המאפשר להטיל סנקציות ואף להפעיל כוח צבאי כדי לאכוף את ההחלטה.
4. מהסורים נשללה זכות ערעור על התוכנית האמריקאית-רוסית, והם לא יוכלו להציב תנאים לקיומה.

משמעותו של הסכם מקיף זה, אם יתממש, היא, כי ארבעה צדדים יצאו מהמשבר כמנצחים, בבחינת "WIN/WIN/WIN/WIN/ situation" רוסי, שהובילה את התהליך לקראת גיבוש ההסכם, חזרה למעשה למעמד שווה לארצות הברית במזרח התיכון; ארצות הברית בראשות ממשל אובמה לא ששה אלי מהלך צבאי, וההסכם העניק לה מוצא מדיני-דיפלומטי עם הישג אסטרטגי משמעותי; משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה הצליח למנוע מכה צבאית אמריקאית כואבת וקיבל למעשה "אישור" להמשיך במאבק נגד המורדים והרג אזרחים בכל אמצעי שיבחר, להוציא נשק כימי; מישראל יוסר אולי האיום רב השנים בנשק כימי, כך היא תוכל להשתחרר גם מהעול התקציבי הכרוך בעלות אספקתן של מסכות גז לאזרחים. עם זאת, בשלב ראשוני זה של התקדמות לקראת פתרונה של סוגיית הנשק הכימי הסורי נרשמו גם שני קורבנות של ההסכם.

1. הצדק והמוסר – המעצמות בחרו שלא לעסוק בפתרון הכולל למלחמת האזרחים ולהרג המתמשך בסוריה. בשאר אל-אסד, האחראי להרג יותר ממאה אלף אזרחים סוריים, בין היתר באמצעות שימוש בנשק להשמדה המונית – לא נענש. נראה שאף קיבל אישור עקיף להמשיך בהרג.
2. האופוזיציה הסורית וכל אלה הסבורים שמשטר אסד אינו ראוי להמשיך ולשלט בסוריה וכי יש למוטטו מטעמים אסטרטגיים (פגיעה אנושה בציר הרדיקאלי) ומוסריים.

למותר לציין, רשימת המנצחים והמפסידים עשויה להשתנות במהלך המאמץ ליישם את ההסכם. מי שישכם את מאזן הרווח וההפסד התיאורטי, נכון ליום הכיפורים תשע"ד, ולא ימתין למאזן האסטרטגי בפועל בחג הביכורים תשע"ד, עלול לחטוא בשיפוט מוקדם מדי. הנשיא אסד ומשטרו אמורים לאבד מערך אסטרטגי, שבראיתם היה תעודת הביטחון מול איומים פנימיים וחיצוניים. אם יסגיר את נשקו הכימי, תאבד למשטר היכולת להרתיע יריבים ולעצור כוחות השואפים לעקור אותו מדמשק.

לאור זאת, צפוי שאסד יעשה כל שביכולתו לחבל בתהליך ולשמר בידיו יכולת כימית מבצעית תוך הסתרה והונאה. כל זאת, בניסיון לצמצם את המחיר שנכפה עליו בתמורה לעיכוב תקיפה אמריקאית. בעבר לא היסס אסד לשקר ולהוליד שולל את הטובים שבדיפלומטים מאירופה

וארצות הברית, שניהלו עימו מגעים. הוא התכחש לאחריותו לרצח ראש ממשלת לבנון רפיק אל-חרירי ושורת בכירים לבנונים אחרים, לקיומה של תוכנית גרעין בסוריה ולקיומו של מערך נשק כימי(!) בסוריה וכן להעברות נשק מתקדם לחזבאללה. אף מזכיר המדינה קרי, שבתפקידו הקודם כראש ועדת החוץ של הסנאט בארצות הברית הרבה לבקר בדמשק ולדון עם אסד על תהליך השלום, היה קורבן לשקריו של אסד ובפרט להתנערותו מהעברת טילי סקאד לחזבאללה. שאלות הסנטור קרי בעניין זה נענו בהכחשה מוחלטת, במצח נחושה.

דיווחים, שלפיהם אסד מעביר בימים אלה נשק כימי לעיראק וללבנון נראים יותר כלוחמה פסיכולוגית של האופוזיציה הסורית נגד המשטר ונגד ההסכם. אין הגיון בהעברה לעיראק; הגורמים השולטים בגבול הסורי-העיראקי הם סונים – מורדים סורים יריביו של אסד – ולא ברור מי הגורם בעיראק שיקבל לידיו את הנשק הכימי הסורי. לעומת זאת, יש הגיון רב בהעברת הנשק הכימי לחזבאללה. הארגון משמש עורף בטוח יחסית למשטר אסד. בהקשר זה יש לזכור, כי נשק כימי בלבנון מהווה עבור ישראל קו אדום, וכי על-פי מקורות בפנטגון, ישראל פעלה לאחרונה כמה פעמים, כדי לשבש העברת נשק מתקדם – סורי, איראני או רוסי – מסוריה לחזבאללה.

כיצד ייושם ההסכם לניקוי סוריה מנשק כימי? ייתכנו שלושה מתארים מרכזיים, שאמורות להיות להם תוצאות אסטרטגיות שונות לחלוטין:

המתאר הראשון: התנהלות התהליך על-פי התכנון המוסכם: תוך שבוע ידווח המשטר הסורי על כל מה שדורש דיווח, וארגוני מודיעין מובילים בעולם יאשרו שהדיווח אמין; עד סוף נובמבר 2013 יוקם כוח פקחים מקצועי ונחוש, שייכנס לסוריה ויזכה לשיתוף פעולה מלא מצד המשטר ולחסינות מתקיפה של כוחות האופוזיציה. כוח זה יגיע לכל האתרים הרלוונטיים, הנמצאים בשליטת המשטר, יאתר את החומרים ואמצעי הייצור של הנשק הכימי ויטפל בהם. עד מחצית 2014 יושמד או יוצא מסוריה כל רכיב כימי, לפי המוגדר בהסכם. סיכויי התרחשותו של מתאר זה, אם אסד ימשיך ויתנהל כבעבר, נמוכים. נשמעת טענה, כי הנשיא אסד הבין ששימוש בנשק כימי מסכן את משטרו יותר מאשר הוא עשוי להועיל לו. אם טענה זאת, הנוגדת את התנהגות אסד בעבר כנונה, יתכן ומתאר זה יתממש בכל זאת.

בקצה השני של הסקאלה נמצא מתאר, שלפיו אסד יעשה הכול על מנת לעכב את תהליך הפירוק ולמוסס את ההסכם. זאת, בתמיכה שקטה של רוסיה. אסאד שהתמודד בעבר עם אתגר סילוקו ללבנון – חזר לשם לאחר שהעולם התמקד במשברים אחרים ועמד במשך שנים ארוכות מול לחצים אמריקאים לא לאפשר מעבר ג'יהאדיסטים לעיראק. כך, המשטר יספק דיווחים חלקיים בניסיון להסתיר חלק מהמערך הכימי עד יעבור זעם, ישהה בתירוצים שונים את לוח הזמנים, יקשה מאד על פעילות הפקחים – כמו שהקשה על פעולת מנגנוני הפיקוח של הליגה הערבית והאוי"ם מאז 2011. הרוסים מצדם ישתפו פעולה עם אסד באופן שיזכיר את הזדהותם, עד כשבוע לפני גיבוש ההסכם, עם טענתו של אסד, שלא הופעל על אדמת סוריה נשק כימי ואם הופעל, היה זה על ידי המורדים. על פי מתאר זה, ייהנו הרוסים מעצירת המתקפה האמריקאית, מחזרתם למשחק במזרח התיכון וכן מהמשך הקשר עם המשטר השליט בסוריה. הסיכוי להתממשות מתאר זה גם הוא נמוך.

המתאר השלישי מתייחס למצב ביניים בין שתי האפשרויות לעיל. במתאר סביר זה הרוסים יכבדו את התחייבותם לארצות הברית ואסד יפעל ביתר זהירות ובאופן פחות בוטה, כדי לשמר בידיו מערך כימי. אסד ינסה להציל חלק מהמערך, יימנע מדיווח מלא, ישהה את כניסת הפקחים וימנע את חייהם. ואולם, כל אימת שסיפוג נזיפה רוסית או יבין שהוא מזמין החלטה קשה של מועצת הביטחון נגדו או תקיפה צבאית אמריקאית, יחזור לשיתוף פעולה משמעותי יותר. סבירות התרחשותו של מתאר זה היא גבוהה.

המתאר הראשון אינו מציב אתגרים למערב בתחום הכימי. עם זאת, הוא יחייב את המערב לתת מענה לסוגיית המשך ההרג בסוריה באמצעים קונוונציונאליים, לנקוט עמדה לגבי עתידו של משטר אסד וכן לגבי אופני התמיכה במורדים שאינם ג'יהאדיסטים. ההסכם הכימי איננו מתייחס לתהליך 'זינבה 2', ובהכרח אינו מונע את קידומו. אם יימשך התהליך, אפשר שהרוסים יאפשרו הרחקת אסד ומקורביו מהשלטון תוך הבטחת המשך המשטר הקיים, עם רפורמות מסוימות, כדי להגן על מאחזם שבסוריה.

המתאר השני יחזיר אותנו ל"נקודת האפס": הנשיא אובמה ומזכיר המדינה קרי הכריזו שלא יתפשרו עם אי-מימוש ההסכם ושאופציית התקיפה לא הוסרה מהשולחן. מכאן, שנוכח הפרה בוטה של ההסכם, שתיתמך במודיעין מתאים, יחזור הממשל וישקול את סוגיית התקיפה – שתהיה אז לגיטימית יותר הן בעיני הציבור האמריקאי והן מבחינת הקהילה הבינלאומית. ברם,

צפוי שבמקרה כזה ישתמשו הרוסים בזכותם לווטו על החלטה של מועצת הביטחון בעניין וארצות הברית תיאלץ לפעול ללא אישור מפורש של החוק הבינלאומי ובאופן חד-צדדי, כלומר, לנקוט מהלכים שהנשיא ביקש להימנע מהם בשבועות האחרונים.

המתאר השלישי הוא הבעייתי ביותר. כמו בני בריתו האיראנים, אסד יוכל לתמרן בזהירות ולא לייצר עילה ל"שבירת כלים" ולהחלטה על תקיפתו. התהליך של הפינוי והשמדת החומרים הכימיים יתקל בקשיים גדולים, הפקחים יתקשו לייצר סביבת עבודה בטוחה ויסבלו תקיפות של "אלמנטים חמושים" לא מזוהים (האוי"ם וכוחות שמירת שלום לא ידועים בנחישותם מול טרור ואש). על רקע היעדר הוכחות חותכות, כי אסד הוא המחבל ביישום ההסכם, יתקשה המערב לשחזר את האופציה הצבאית ולהעביר מסר ברור ואמין, כי הפעלתה היא השלב הבא.

'הפיל הגדול שבחדר' הוא כמובן איראן. כל מתאר שיתפתח בסוריה יילמד היטב על ידי האיראנים, בדגש על אמינותה של האופציה הצבאית האמריקאית, אמינותם של קווים אדומים של הנשיא אובמה, מידת תמיכתו של הציבור האמריקאי במהלך צבאי, משמעותה של ההתנהלות הרוסית (דאגה להישרדות בעלי בריתה או דאגה אמיתית מתפוצת נשק להשמדה המונית). האיראנים יבחנו היטב את תגובתה של הקהילה הבינלאומית לאי-שיתוף פעולה סורי בנושא הלא-קונוונציונאלי מחד גיסא ולהמשך ההרג הקונוונציונלי הבלתי מרוסן מאידך גיסא. למסקנות שיסיק המשטר בטהרן כתוצאה מלימוד נושאים אלה תהיינה, ללא ספק, השלכות על המשך ההתמודדות עם התקדמותה של איראן לעבר השלמת תכניתה הגרעינית הצבאית.